

ДЕЈАН МИКАВИЦА

ВОЈВОДИНА У ПОЛУВЕКОВНОМ СЕЋАЊУ И ПАМЋЕЊУ ПРЕЧАНСКИХ СРБА

Војвода је у историјском сећању српског народа био назив за високо војно достојанство у држави цара Душана, исту титулу имао је и последњи српски деспот Павле Бакић пре пресељења у Угарску, док је Војводина/Војводовина, Српска Војводина била назив за Инвитаориом обећану земљу или од Турака ослобођени простор у оквиру којег би пречански Срби осигурали право да се политички и управно организују, остварајући овај историјски и политички циљ позивањем на привилегије које су од краја осамнаестог века добијане и потврђиване од хабзбуршких владара првенствено за војне услуге чињене Бечком двору и које су у дво-вековном континуитету доживљаване и тумачене из политичких разлога као државноправни споразум склопљен између владара и представника српског народа, а не као обичан акт царске милости донет у несагласју са мађарским државним правом, без уважавања воље угарских сталежа, мађарских жупанија, државног сабора мађарског народа. Да је Војводина пречанским Србима била политички императив, вековни сан и национални програм који заслужује највеће жртве било је неспорно чак и онда када се световни и црквени представници српског народа нису могли лако договорити да ли Деспотовини или Војводовини као идеји српске државности северно од Саве и Дунава треба дати приоритет и када је, уочи разбуктавања револуције и рата 1848. године, двадесетдвогодишњи Милетић објашњавао да би име Деспотовина морало да узмакне пред називом Војводина, како национални и демократски интереси Срба не би били ни на који начин компромитовани у очима тадашње европске, либерално-демократске

политичке јавности. Војводина је као својеврсно начертаније пречанских Срба, захтевана једнодушно на Мајској скупштини 1848. године, четири године после настанка Гарашаниновог начертанија, али са истом историјском и заветном мишљу, да се српски народ ослободи, уједини и обнови државу на просторима на којима је чинио историјску већину или на које је полагао неспорно историјско право. Црногорски Срби су се *Стијеџом* у време Петра I Петровића Његоша заклели на верност у борби против турског завојевача, србијански Срби су Карађорђевићем војевањем створили пре 1813. независну српску државу, а пречански Срби су захтевањем конституисања и признања Српске Војводине у Хабзбуршкој монархији обзнанили спремност да ратом остваре оно што им је царским привилегијама својевремено стављено у изглед.

На Црквено-народним саборима, као најзначајнијим представничким телом Срба у оквиру Карловачке митрополије, посебну област и самосталну управу су пречански Срби одважно, упорно и изричито захтевали од збора народних првака и црквене јерархије у Баји (1694) до Темишварског сабора (1790) и на тај начин одржавали у националној свести идеју да једино стицањем Српске Војводине могу опстати као народ у држави у којој су уважавани, и после формалног признања грађанских права на мађарској Диети (1792), једино као војници о чему на посебан начин сведоче речи српског архијереја Јосифа Рајачића (1847): „Како је велика краљевина Угарска и како су велике са њом припојене земље, колико је много места код дворских и других дикастерија, код виших судских и политичких органа, а ипак се у њима, са изузетком двојице секретара, не налази нигде ни један припадник грчко-несједињене вере, нигде ни једног претседника, нигде ни једног саветника или члана неке више правне или политичке установе! Све части, сва плаћена чиновничка места и тако рећи све части и предности су мање више резервисане за римокатолике и протестанте; припадницима грчко-источне цркве остаје да траже срећу само у логору (војсци) и манастирима.”¹

Првом химном Српске Војводине сматрају се стихови написани од стране Светозара Милетића, поводом доласка војводе Стевана Шупљикца са италијанског ратишта у Карловце, који почињу овако: „Већ се српска застава вије свуда јавно, и српска се браћа сва свуда боре славно, Граничара мишица у храбрих шајкаша, вечног бога десница брани права наша ...”² Ништа

¹ Дејан Микавица, *Српско ишћање на Угарском сабору 1690–1918*, Нови Сад 2011, 61.

² Светозар Милетић, *Сабрани сјиси*, књ. 1, Нови Сад 1999, 128–129; Васа

мање одушевљење нису показивали, у својим острашћеним иступима и емотивним беседама тада ни Јаков Игњатовић, а посебно Никанор Грујић позивајући Србе на рат у којем ће остварити национални идеал, без обзира на огромне жртве које су биле у изгледу што су потврђивале ове његове речи: „У нашем србском срцу има толико снаге, да смо ми и сами кадри без ичије помоћи таког крвника, који нигде под божјом капом рода нема, не само од наши србски огњишта одбити, него га и с његови стерат. И ја се тврдо надам, и у тој мојој надежди још тврђе сам уверен, да ће ... јуначкиј Србскиј народ ... и овој безбожној политици са оружјем и ученом вештином својом не само вешто одолети, него и јуначки и славно победити.”³ Јакову Игњатовићу, иначе искреном заговорнику српско-мађарског помирења на Мајској скупштини које је подразумевало територијални опстанак Мађарске, приписиване су (октобар 1848) ове речи: „На ноге браћо Србљи и на оружје! Очистимо наша огњишта од гада непријатељског! Нека сваки Србин по свом могућству руши непријатеља дигод га нађе! Ја би волео тако ми Бога не живити нег дати се од Мађара победити. Овакву срамоту не би преживио.” У узвишеном, непосустајућем ратном одушевљењу, пречански Срби су водили рат немилосрдан, истребљујући рат против Мађара (1848–1849) очекујући да ће стећи и сачувати Српску Војводину, упркос великој надмоћи непријатеља који је њихово војевање разумео искључиво као разбојничко и злочиначко нарушавање политичког суверенитета и територијалног интегритета сентиштванске Угарске и према Србима се односио као према велеиздајницима које треба стрелјати без судског поступка, вешати без икаквих моралних обзира јер заслужују сваку, најгору, сурову и бестијалну казну. С друге стране, пречански Срби нису се одрицали идеје Војводине ни непосредно после рата ни у наредним деценијама, нису жалили што су у њега пошли иако су добили Војводство Србију као крунску област која је била далеко од националних идеала и политичких циљева о којима су Војвођани, као су се у деветнаестом веку називали једино Срби у јужној Угарској, маштали.

Стајић, *Светозар Милетић*, Нови Сад 1926, 106–107; Коста Милутиновић, *Светозар Милетић*, Загреб 1939, 32–33; Светозар Гавриловић, „Светозар Милетић од еминенс – ђака ...”, *Зборник Мајнице српске за историју* 54, Нови Сад 1986, 87–106; Дејан Микавица, *Политичка идеологија Светозара Милетића*, Нови Сад 2006, 28.

³ *Народна српска скупиштина 1. и 3. маја 1848. у Карловци држана пређашња политичка дворска и садашња политичка мађарске владе. Од једнога православнога родољуба*, Београд 1848, 60; Дејан Микавица, „Никанор Грујић у српском народном покрету 1848–1849”, *Зборник радова Српски покрет у Револуцији 1848–1849*, Нови Сад 2000, 238.

О томе сведочи значајан број мемоарских записа који уздижу идеал Војводине далеко изнад сваког политичког програма. У мемоарским списима Милетићевог саборца и ученика, Михаила Полита Десанчића, остало је забележено сећање на Политову мајку која „једном рече показујући на мене (М. Полита – Д. М.), овог сина најволијем, ал и њега бих жртвовала за Српство, стегла бих моје материнско срце, ма да сам га од бога измолила кад сам једном на његовој болничкој постељи читаве ноћи на колени проводила”, а слична уверења је ова храбра Српкиња потврдила и касније, када је одговарајући на потресно приповедање једног бостанције о трагедији новосадске вароши, само изустила: „Жртва мора бити; нека буде Војводине, па ма не било Новог Сада.” Оваква размишљања нису била ретка у то време... „Стари становници су неки изгинули, неки се разбегли, само неки део се вратио на своја гаришта. Да! Била су то гаришта, па и на тим гариштима Србин је још био добре воље, није изгубио свога хумора. Тада се певала песма: ’Макар било и у селу гара, неће Србин под Мађара’. Познат је одговор једног сентомашанина великом жупану пок. Исидору Николићу, који га је, видећи да се смрзава на цичи зими, без opakлије упитао: ’А где ти је, пријане, opakлија?’ и добио одговор: ’Е, господине, не може бити и Војводина и opakлија!’”⁴

Одлука о укидању Војводине, иначе донета још 26. августа 1860, на посебним седницама истакнутих аустријских и угарских чланова Царевинског већа у дворцу Шенбрун, примљена је у српској јавности као велика народна несрећа, многи војвођани су носили црне флорове на шеширима и капама, шириле су се и неутемељене вести да ће Срби огорчени због губитка Војводине напасти несрпско становништво и док је Милетић *Туцинданским чланком* објављивао да је „Војводство сахрањено али ми му нисмо очи заклопили, и злосретан би Србин био, који би неверном ногом Војводству приступио, ма и само да га целива а камоли да ликује ... Војводство ће пак у преображеном виду, ма и без имена тога, зацело васкрснути”, стихови Каћанског су означавали почетак једног другачијег времена у којем ће сећање на Војводину као идеју српске државности у Хабзбуршкој Монархији бити непопуларно, за Хрвате мрско јер је Војводина подразумевала земље на које су они полагали политичко право, за Мађаре јер је представљала идеју која нарушава територијални интегритет и

⁴ Михаило Полит Десанчић, *Покојници*, 37; Исти, *Све досадашње беседе*, књ. 1, 1–2; Исти, *Успомене*, 78; *Српски дневник*, 19. децембар 1861, бр. 119; Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност*, Београд 1925, 36.

политички суверенитет Угарске, а за Беч само услугу која је била историјски непотребна у контексту постизања аустријско-мађарског споразума о преуређењу Монархије на дуалистичкој основи и без уважавања колективних права других народа у држави Хабзбурговаца. У исто време је Јован Јовановић Змај настојао да поетски надахнуто сачува и узвиси наду у обнову Војводине: „Не види се крст ни плоча; Залуд око тражи гроба, Куд погледаш живи момци, Жива снага, живо доба; Један кликће: Србе брате! Други: Сестро! Трећи: Сине! Чује ли се то из гроба Сахрањене Војводине? ...”⁵ У стиховима Стевана В. Каћанског изражавана су осећања читавог тадашњег српског нараштаја и српског народа у целини: „Де је Србска Војводина? У Мађарској ил Угарској, Или у сну ил на јави. У Банату или Бачкој. Ил у Срему старој слави? Није сада тамо није, већ у души Србадије ... Стан Будиме! Стани мајчин сине! Ево главе не дам Војводине!”⁶

Као непризнат, неполитички, недипломатички и неисторијски народ, после 1867. године, војвођански Срби су Војводину чували као драгоцен залог у свом историјском сећању, као политичку баштину без које њихова борба за национални идентитет нема будућности и смисла, као политичко-страначки програм странке Милетићевих либерала, као сећање на узвишеност патријарха Јосифа Рајачића који је Војводину отворено захтевао и 1861, на Благовештенском сабору на којем се окупила интелектуална и духовна елита државотворних и поносних Војвођана који се Војводине нису хтели одрећи. На српским Црквено-народним саборима Војводина као политички циљ није оживела, али упркос законима који су на Угарском сабору наговештавали интензиван процес мађаризације немађарских народа, Војводина је помињана, сећање на њу обнављано и иста истовремено уздизана као незаборављени идеал на сабору у Загребу, у оним приликама када је то било могуће, неопходно, неизбежно или наметнуто од стране хрватске политичке елите која је војвођанско питање настојала да искористи и злоупотреби како би у потпуности придобила пречанске Србе за хрватске националне интересе и подстицање неповерења према Мађарима. Једном приликом је, као посланик на том сабору, Михаило Полит Десанчић на врло убедљив начин одбио пребацивања да Срби потискују Војводину из памћења и да недовољно иступају против мађарских интереса: „Знам ја господо”, говорио је Полит 1866. године, „да је то врло тугаљива ствар, па ако икоме, то Србину, кад му споменете годину 1848, онда му се

⁵ Дејан Микавица, *Политичка идеологија Светозара Милетића*, 35–36.

⁶ Исто.

нешто породи у живцима, што се описати не да. Кад годину 1848. Србину споменете, онда му долазе пред очи оне стотине српских мученика, који су на губилишту мађарском грозно погинули, тада му пред очи долазе оне хиљаде породица, које су страшно у валовима Тисе и Дунава живот изгубиле, онда му дођу пред очи изгорела села и градови, онда му дођу пред очи они страшни призори при пропасти Сентомаша и Новог Сада, где Србин једном кубуром убија свога непријатеља, а другом самога себе. Ја сам те призоре из близине гледао, те их никада заборавити нећу. Зато, кад сам у овој саборници чути морао, да се год. 1848. игнорира, када се каже, да је то све реакција била, онда ми се крв смути. Год. 1848. није дело реакције, него је дело правог народног напора и одушевљења, и зато мора бити година 1848. за нас исходиште интернационалног одношаја спрам Угарске.”⁷ На Угарском сабору Војводина је помињана од стране српских посланика на различите начине што је било у складу са опредељењем Милетићеваца да се преиспитивање одлука Благовештенског сабора неприкидно обнавља, намеће, захтева. Идеја о арондирању угарских жупанија као и политика заговарања дуалног федерализма коју су заговарали милетићевци као модел државног уређења Монархије, све до краја XIX века подразумевала је реминисценцију на Војводину, ма колико она била скривена иза мађарофилске политике милетићеваца пре постизања Нагодбе. Чак и у објављеном програму Српске народне слободоумне странке писало је да треба: „владу непрестано изазивати, да или на основу закључења од године 1861. предлог учини, или нов конгрес сазове, да према поменутима околностима нов предлог сачини и поднесе ...”⁸ Слично је било и са страначким програмима оних који су после 1887. године баштинили Милетићеву политику у Аустроугарској или се само на њу позивали. Војводина је била и доказ радикализма у националној политици сваке српске политичке странке у Аустроугарској и стога су једни другима били спремни, у контексту непомирљиве личне и страначке завађености, да пребацују недовољну спремност да ову идеју истакну, следе, оживљавају у политичко-публицистичком и парламентарном деловању. Српски посланици су четрдесет година после оснивања Војводства Србије, подсећали како се Србин у тој области осећао другачије, да је „осећао да у

⁷ Михаило Полит Десанчић, *Све досадашње беседе*, књ. 1, 33–34.

⁸ Василије Крстић – Радош Љушић, *Програми и ситуације српских политичких странака до 1918*, Београд 1991, 29–38; Дејан Микавица, *Политичка идеологија Свештозара Милетића*, 51–55; Никола Петровић, *Свештозар Милетић и Народна странка*, књ. 1, Ср. Карловци 1968, 381–382, 581–588; Светозар Милетић, *Сабрани списи*, књ. 3, 56–57.

овој монархији нешто вреди”, а шездесет година после проглашења Војводине на Мајској скупштини подсећано је на све предности аустријске Србије, како су Српску Војводину иначе означавали Мађари, тако што је указивано на економски и образовно-просветни успон Срба у то време, помоћ и субвенције аустријске владе новосадској српској гимназији, повољан статус и положај Срба у односу на друге народе Војводине.⁹ На Угарском сабору је Војводина објашњавана не као српска државица у Хабзбуршкој монархији што је она заправо требала бити, већ као административна територија која није санкционисана због неспремности мађарских власти да уваже грађанска права немађарских народа Угарске. У штампи пречанских Срба је ипак испод таласа свеопште институционално осмишљене мађаризације, промицала Војводина као макар сећање на време када је „потекла прва српска крв” или као опомена мађарским властодршцима да је неопходно осигурати Србима као народу аутономију која ће им гарантовати очување националног идентитета.¹⁰

У Балканским ратовима и Великом рату који је убрзо после њих уследио, хероизам пречанских Срба из 1848–1849. је обнављан и оживљаван као узоран, неопходан и инспиративан. У страдањима српског народа током четири године Првог светског рата, војвођански Срби су се могли уверити у историјски значај и смисао Војводине која је могла представљати бедем пред незаустављивом асимилицаијом којом је потврђивана супериорност мађарске државотворне доктрине у односу на угарске народности мађаризацијом која је и формално заокружена укидањем српске црквено-просветне аутономије у оквиру Карловачке митрополије 1912. године и формално упућујући на Војводину која је у стиховима Вељка Петровића описана као земља за коју су залуд гинули њени најбољи синови. Пропуштене године, изгубљене прилике, изостајање подршке било ког политичког савезника, одвело је војвођанске Србе у рат којем им је намењена улога инквизитора у редовима аустроугарских трупа или оних који су били приморани да се понижавајућим изјавама доказују као лојални следбеници политике која је кажњавање Србије и српског народа због сарајевског атентата прогласила за легитиман политички циљ. Приморани да се одричу кривице за атентат на аустроугарског престолонаследника, пречански Срби су потврђивали понижавајући статус који им је дефинитивно одређен.

⁹ Дејан Микавица, *Михаило Полић Десанчић*, Нови Сад 2007, 51.

¹⁰ Дејан Микавица, *Српско пошћање на Угарском сабору*, 223–225.

Укупно узевши, Војводина у полувековном сећању и памћењу војвођанских Срба, до 1918. године, значила је очување преостале националне самобитности, народног достојанства и идеала српске државности северно од Саве и Дунава. За њу су се борили најужорнији и најугледнији представници српске политичке, световне и духовне елите. Она је као програм националних права који је дефинисала српска јерархија постао незаобилазна идеолошко-филозофска саставница националне политике либералних и демократских представника српске политичке елите. О њој су говорили и онда када је ова идеја забрањена од стране мађарских државних власти, њу су памтили као пример из времена у којем се није узмицало пред опасношћу, већим и бројнијим противницима српске националне политике, народне равноправности, духовних идеала. Војводина је остала једна од примера несталих, укинutih и угашених српских државица и њен узвишени, историјски смисао потиснут је и искривљен тек после 1918. године и то у држави којој су Срби постали конститутиван народ. У историјском сећању и националном памћењу српског народа она је препознатљивија, аутентичнија и суштинскија по хероизму својих ратних заповедника 1848, а касније политичких беседника, страначких првака или у поетском и књижевном стваралаштву песника који су Војводину овековечили у својима стиховима, сликама, уметничким и књижевним делима него по активностима оних који су касније иза њеног имена површно и вулгарно скривали политику дезинтеграције српског државног простора. Тиме су само употпунили политику најистакнутијих представника београдске политичке и интелектуалне елите који се Војводином никада на цивилизованији начин нису умели да баве, од 1918. све до нашег времена. Војводина, које су се спонтано, после победе Краљевине Србије 1918. одрекли сви они пречани чији су се преци за њу до тада предано борили као и они који је нису могли или нису хтели разумети до данас, сачувала је своје незаобилазно место у историји српске државности и то ни све необележене годињице, као што је она Милетићева 2001. године, више ни на који начин не могу променити.